

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.18>**М. Кропивницький,**

кандидат юридичних наук

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ З НЕОБХІДНІСТЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНОМУ ЗАХИСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Незважаючи на значний соціально-економічний та науково-технічний розвиток, людина продовжує існувати в «суспільстві ризику» (risk society), що є суспільством, дедалі більше стурбованим власним майбутнім і питаннями особистої (групової) безпеки. Вказане обумовлюється тим фактом, що хоча соціально-економічний та науково-технічний прогрес зумовив підвищення якості життя людини, він, як не парадоксально, збільшив і невизначеність майбутнього, загострив наявні та обумовив виникнення нових ризиків, які загрожують спроможності людини жити повноцінним, соціально безпечним життям. Крім того, значна частина соціальних проблем, що є традиційними супутниками буття людини, попри досягнення соціально-економічного та науково-технічного розвитку людства, залишились серйозними випробуваннями, які суттєво впливають на людей і суспільство, обмежують потенціал соціального капіталу населення та соціально-економічного розвитку суспільства.

Вирішення цих проблем є основним завданням соціальної держави, тобто у пріоритетному порядку реалізувати соціальну функцію, крізь призму якої виконувати й інші державні функції. Власне, держава загалом була сформована як суспільно-політичне утворення, яке еволюціонувало

в складну структуру, співжиття його членів та захист колективних інтересів якого потребувало організації й застосування соціального примусу особливим суб'єктом, який мав би відповідну монополію на застосування такого впливу щодо членів суспільства. Стало очевидним, що держава спроможна також слугувати механізмом підтримки й захисту загального добробуту, який виявляється насамперед у соціально безпечному бутті населення держави. Окремі аспекти досліджуваної проблематики розглядали у своїх працях З. С. Варналія, А. В. Гошовська, О. А. Грішнова, О. В. Димніч, О. В. Епель, О. В. Насібова, М. І. Тимофеева, О. В. Чеберяко та ін., водночас очевидно, що вона потребує подальшого наукового осмислення. Відповідно, **метою** статті є розкриття адміністративно-правового аспекту реалізації функцій соціальної держави як основного гаранта й ключової умови створення й ефективної дії правового режиму соціальної безпеки для реалізації людиною належних їй соціальних прав.

Виклад основного матеріалу.

Одним із базових параметрів забезпечення повноцінного функціонування соціуму є гарантування безпеки загалом і особливо її соціальної складової. Забезпечення соціальної безпеки України здійснюється відповідно до Конституції України, загальнонавизначених принципів і норм міжнародного

права, міжнародних договорів України, законів, нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України та ін. Законодавче забезпечення соціальної безпеки передбачає закріплення компетенції та відповідальності органів державної влади, координацію цілей, завдань, принципів, основних напрямів їх функціонування як елементів системи забезпечення соціальної безпеки. У науковій літературі соціальну безпеку в більшості випадків розглядають як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз [2, с. 97]. Ю. М. Харазішвілі та О. А. Грішнова під соціальною безпекою розуміють «стан соціальної сфери, за якого забезпечуються висока якість життя населення (матеріальний рівень і соціальні складові), захищеність основних життєво важливих відновлювальних процесів (незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз), можливість здобуття якісної освіти та відсутність загроз здоров'ю і життю людини» [13, с. 158].

Концепція соціальної безпеки людини визначається як системний підхід до забезпечення захисту й підтримки життєво важливих інтересів кожної особистості, а також суспільства загалом, від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек. Це поняття ґрунтується на ідеї, що кожна людина має право на безпеку й захист від негативних соціальних наслідків різних факторів. Соціальна безпека людини базується на принципах індивідуальності, профілактики, інтегрованого підходу, партнерства та рівноправності, узгодження інтересів. У концепції наголошується на індивідуальних потребах, інтересах та правах кожної людини. Вона розглядає соціальну безпеку як гарантію захисту та підтримки прав і свобод кожного громадянина. Ідея концепції соціальної безпеки людини спрямована на

попередження виникнення небезпек і загроз для людини й суспільства шляхом розвитку соціальних програм, законів і політик, що сприяють запобіганню негативних явищ. Для цього необхідно, щоб різні сфери й сектори, такі як економіка, освіта, охорона здоров'я, державний сектор, громадські організації, бізнес тощо тісно взаємодіяли, і в основі такої співпраці стояла людина та її інтереси. За таких умов може бути сформована дієва й цілісна система соціальної підтримки громадян, яка б враховувала потреби останніх за умов воєнного часу й повоєнного відновлення [11, с. 45-46].

Об'єктом соціальної безпеки людини в загальному вигляді є її життєво важливі права, свободи й гарантії в соціальній сфері: право на життя, на працю та гідну її оплату; право на безоплатну медичну допомогу; право на безоплатне здобуття освіти; право на відпочинок; гарантований державою соціальний захист. Зважаючи на це, соціальна безпека людини насамперед пов'язана із дотриманням на рівні держави соціальних стандартів, найважливішими серед яких є: 1) стандарти забезпеченості житловою площею та достойними умовами проживання; 2) освітні стандарти, що передбачають забезпечення реальної доступності всіх верств населення до якісної дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти; 3) стандарти зайнятості та якості трудового життя, оплати праці, соціального захисту, відпочинку; 4) стандарти фізичного та економічного доступу до основних продуктів харчування та фактичного їх споживання; 5) стандарти захищеності законних прав і свобод людини й громадянина; 6) стандарти захисту від фізичного насильства та погроз; 7) стандарти якості природного та соціального середовищ; 8) стандарти послуг охорони здоров'я, що передбачають забезпечення високого рівня здоров'я населення, недопущення поширення на території соціально небезпечних захворювань [1, с. 69].

ника, сім'ю/дітей, безробіття, житло, соціальну ізоляцію.

У п. 3 Порядку, затвердженому постановою Правління Пенсійного фонду України від 3 березня 2021 р. № 8-1 [7] йдеться про те, що соціальним захистом є «забезпечення інституціями соціального захисту соціальних виплат, пільг, послуг, заходів та інших гарантій, передбачених для громадян законодавством, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством». Також у актах чинного законодавства містяться визначення соціального захисту, спрямованого на забезпечення соціальної безпеки окремих верств населення. Наприклад, у ч. 3 ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. [8] міститься визначення поняття «соціальний захист дітей», у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. [10] – «соціальний захист військовослужбовців». Сутнісний зміст соціального захисту осіб з інвалідністю фрагментарно розкривається у ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р. [9], а в п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. [6] наявне визначення поняття «соціальний захист у разі настання безробіття».

Із наведених нормативних підходів можна висувати, що соціальним захистом є комплекс заходів і засобів організаційно-правового та соціально-економічного характеру, які здійснюються публічними та/або приватними суб'єктами, щодо забезпечення соціально безпечного існування людини як найвищої соціальної цінності та невід'ємного елемента сус-

пільного буття, шляхом запобігання, зменшення або усунення соціальних ризиків, а також задоволення потреб людини у соціальній сфері [4, с. 19].

Концепція сучасного соціального захисту населення в Україні формувалася під впливом різних соціально-економічних і політичних чинників і сьогодні домінує, безсумнівно, її пасивна форма. Держава вирішує соціальні проблеми суспільства шляхом надання допомоги, соціальних виплат, компенсацій, пільг, податкових відрахувань, соціальної допомоги нужденним, намагаючись компенсувати населенню низькі заробітки, пенсії нижче прожиткового мінімуму. Але перманентний дефіцит фінансових ресурсів не дає державі можливості досягнути суттєвих зрушень у нарощенні обсягів бюджетних видатків на соціальні цілі і вирішення найважливіших соціальних проблем, покращення соціальних умов життя людей. Активна концепція в сучасному соціальному захисті населення України також присутня, але на тлі наявних соціальних проблем – бідність, зменшення і старіння населення, безробіття, війна – неефективна [14]. Найвищого рівня (10,8%) частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП досягла в 2016 р. і до широкомасштабної війни це була найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України, яка за обсягом випереджала охорону здоров'я, освіту та видатки на економічну діяльність. Зростання щорічного обсягу бюджетного фінансування даної сфери не супроводжується підвищенням ефективності її функціонування через відсутність єдиної бюджетної стратегії, розпорошеність ресурсів між великою кількістю бюджетних програм і низькою адресністю виплат, а широкомасштабна війна росії проти України зумовила значну зміну обсягів та напрямів бюджетних видатків у 2022 р. Соціальна сфера, незважаючи на позбавлені життя й скалічені долі мільйонів українців, руйнування житла,

відновленню належного стану соціальної безпеки людини (груп людей), яка перебуває у складних життєвих обставинах. Є підстави констатувати, що соціальний захист має на меті розширити соціальні (та інші пов'язані з цим) можливості людини (сприяючи її повноцінному життю), захистити права людини та дати їй науково обґрунтовану, апробовану та забезпечену необхідними людськими, нематеріальними, матеріальними, фінансовими та ін. ресурсами змогу подолати структурні бар'єри, які перешкоджають її повноцінній участі в житті суспільства.

У статті досліджуються актуальні питання, пов'язані з характеристикою адміністративно-правового виміру об'єктивності зв'язку соціальної держави з необхідністю забезпечення потреб населення в соціальному захисті крізь призму концепції соціальної безпеки. Підкреслено, що соціальний захист є соціально-правовим явищем, яке об'єктивується в практичній дійсності в результаті функціонування системи соціального захисту. В Україні ця система поки що складається з трьох рівнів: перший – інституційний рівень, основним елементом якого є Національна соціальна служба, яка надає соціальні послуги, провадить соціальну роботу та контролює інших суб'єктів, які надають соціальні послуги населенню; другий – правореалізаційний рівень, який передбачає розробку та впровадження різноманітних соціальних програм, а також функціонування систем соціальної допомоги, соціальних послуг, пільг; третій – рівень безпосередньої взаємодії, що передбачає діяльність соціальних працівників.

Відзначено, що за умов глобалізаційних процесів питання забезпечення соціальної безпеки (як складової національної безпеки

держави) є головним пріоритетом державної соціальної політики. Із урахуванням впливу багатofакторних глобальних, національних, регіональних проблем на забезпечення соціальної політики фахівці визначають соціальну безпеку як процес захищеності відповідних об'єктів від цих загроз, результат цілеспрямованої взаємодії усіх соціальних суб'єктів, які мають нести соціальну відповідальність на своєму рівні, у процесі забезпечення якої мають узгоджуватися та реалізуватися соціальні інтереси, що базуються (повинні базуватися) на фундаментальних цінностях, прагненнях і потребах людей. Розкрито концепцію соціальної безпеки з погляду системного підходу до забезпечення захисту й підтримки життєво важливих інтересів кожної особистості, а також суспільства загалом, від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

Підкреслено, що соціальна держава є ключовою умовою створення та ефективної дії правового режиму соціальної безпеки, який уможливує соціально безпечно буття людини, яке за певних обставин передбачає втручання держави шляхом застосування заходів соціального захисту. Доведено, що соціальний захист – комплекс заходів і засобів організаційно-правового та соціально-економічного характеру, які здійснюються публічними та/або приватними суб'єктами щодо забезпечення соціально безпечно існування людини як найвищої соціальної цінності та невід'ємного елемента суспільного буття, шляхом запобігання, зменшення або усунення соціальних ризиків, а також задоволення потреб людини в соціальній сфері.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальний ризик, право на допомогу, інтерактивна аналітична панель.

Кропивныtskyi М. Administrative and legal aspect of the objectivation of connection of the social state with the necessity to ensure the social protection needs through the prism of the concept of social security

The article examines current issues related to the characteristics of administrative and legal aspect of the objectivation of connection between the social state and the necessity to ensure the social protection needs through the prism of the concept of social security. It is emphasized that social protection is a social and legal phenomenon that is objectified in practical reality as a result of the functioning of the social protection system. In Ukraine, this system consists of three levels so far: the first one is the institutional level, which main element is the National Social Service that provides social services, conducts social work and controls other subjects that provide social services to the population; the second one is the law enforcement level which involves the development and implementation of various social programs as well as the functioning of systems of social assistance, social services, benefits; the third one is the level of direct intervention involving the activities of social workers.

It is noted that under the conditions of globalization processes the issues of ensuring social security (as a component of the national security of the state) is the main priority of the state social policy. Taking into account the influence of multifactorial global, national, regional problems on the provision of social policy, experts define social security as the process of protecting relevant objects from these threats, the result of purposeful interaction of all social subjects who should bear social responsibility at their level though fundamental values, aspirations and needs of people should be coordinated and realized in

the process of ensuring social interests. The concept of social security is revealed from the point of view of a systemic approach to ensuring the protection and support of the vital interests of each individual (as well as society in general) from internal and external threats and dangers.

It is emphasized that the social state is a key condition for the creation and effective operation of the legal regime of social security which enables the socially safe existence of a person that (existence) involves the state intervention through the use of social protection measures. It is proven that social protection is a set of measures and means (of organizational, legal and socio-economic nature) carried out by public and/or private entities regarding ensuring the socially safe existence of a person as a highest social value and an integral element of social existence by preventing, reducing or eliminating social risks as well as meeting human needs in the social sphere.

Key words: social security, social insurance, social risk, right to assistance, interactive analytical panel.

Література

1. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. С. 68-73. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68> (дата звернення: 21.06.2024).

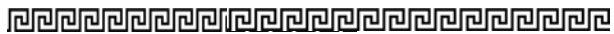
2. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 94-99.

3. Димніч О. В. Система соціального страхування та шляхи її вдосконалення в Україні: автореф. Дис.. на здобуття наук. Ступеня канд.. екон. наук. К., 2015. 22 с.

4. Епель О. В. Система соціального захисту в Україні як чинник формування соціальної держави: стан, проблеми та стратегія розвитку: монографія. К.: Видавництво Людмила, 2023. 196 с. Бібліогр.: с. 139-186.

5. Насібова О. В. Теоретичні спекти фінансового забезпечення соціального

захисту населення. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 35-40.

6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 63. Ст. 2565.

7. Про затвердження Порядку проведення експериментального проекту з реалізації функціоналів першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 03.03.2021 № 8-1. Офіційний вісник України. 2021. № 23. Ст. 1104.

8. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 6. Ст. 35.

9. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XI. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 21. Ст. 252.

10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190.

11. Соціальна безпека людини в умовах війни: монографія. За ред. Варналія З. С. К.: Знання України, 2023. 270 [1] с., 8 с. іл.

12. Тимофеева М. І. Сутність соціального захисту населення. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 6(30). С. 169-174.

13. Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. Економіка України. 2018. № 11-12. С. 157-171.

14. Чеберяко О. В. Проблеми фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: матер. XVI наук.-практ. конференції, 25-26 травня 2023 р. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. О. Лютого; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2023. С. 43-46.

15. Golinowska S. Przyszłość państwa opiekuńczego i systemu zabezpieczenia społecznego. Polityka Społeczna. 2005. № 11-12. S. 1.

16. On the European system of integrated social protection statistics: Regulation (EC) № 458/2007 of the European Parliament and of the Council of 25.04.2007. Official Journal of the European Union. 2007. L 113. P. 182-187.

17. Stiker H. J. Vieillesse, pauvreté et handicap dans l'histoire. Revue d'histoire de la protection sociale. 2015. № 1. P. 132-144.

